

מאורות

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של מכללת מורשת יעקב
ומכללת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

קבלת שבת: ה' מלך ירגזו עמים

תהלים, מזמור צט

קדושת הקב"ה וקדושת השבת

מזמור צט הוא שיר המבטא את קדושת ה'. הוא מתחלק לשלושה חלקים. כל חלק מבאר עניין אחר הקשור בקדושת הקב"ה. כל חלק מסתיים בפזמון, שראשו – פניית המשורר אל קהל המתפללים, וסופו – מענה הקהל המכריז שה' הוא קדוש. בחלק הראשון (פסוקים א–ג) מתוארת קדושת ה' היושב על הכרובים כעל כס המלכות, מולך על העמים, וכל הארץ מזדעזעת מאימתו, "וידו שמך גדול ונורא"; בחלק השני (פסוקים ד–ה) מתוארת קדושת ה' המתגלה במלכותו על ישראל במישורים, משפט וצדקה, "אתה כוננת מישורים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית"; בחלק השלישי (פסוקים ו–ט) מתוארת קדושת ה' על ידי מונח ספרותי הנקרא מיטונימיה (פיגורה לשונית המחליפה מושג אחד במושג אחר). במקרה זה, משה, אהרון ושמאל מייצגים את קדושת ה'.

"ונוקם על עילולותם" – נפרע מחטאיהם. קדושת ה' מתגלה ביתר שאת בדין שהוא עושה בקרובים לו ביותר. בהקשר זה בולטת ביותר דמותו של משה רבנו שנענש בצורה גלויה לאחר שהיכה את הסלע ולא עשה כנדרש. הזכרת שמואל הנביא בכפיפה אחת עם משה ואהרון מבוארת בדברי חז"ל רבים אשר השוו בין הדמויות. השוואה זו רלוונטית למזמורנו. במישור הפשוט, משה, אהרון ושמואל הם נביאים, מנהיגי ישראל אשר הדריכו את עם ישראל לדרך של קדושה וקיום מצוות ואשר זכו שתפילותיהם תתקבלנה.

יש לציין כי המילה "ויענש" משמעה פעולה שנעשתה פעמים רבות. ייתכן ששלושת המענות "קדוש" שבמזמור, אשר הוזכרו בתחילת המאמר, רומזים לקדושה המשולשת המתוארת בחזון ישעיה (פרק ו). כן ניתן לומר שמזמור זה הוא אב-טיפוס לתפילות ה"קדושה" ולפיוטיה.

מעניין לראות שעיקרי הרעיונות במזמור זה הם עיקרי הרעיונות שקבעו חז"ל בתפילות ראש השנה: "ה' מלך [...] קדוש הוא" – המלך הקדוש, ועוז מלך משפט אהב – "המלך המשפט", תנוט הארץ – "גם כל העולם חל מפניך ובריות בראשית חרדו ממך", בעמוד ענן ידבר אלי ושמרו עדותיו וחוק נתן למו – "אתה נגלית בענן כבודך [...] ללמדך לעמך תורה ומצוות", ה' בציון גדול ורם הוא על כל העמים – "ותמלוך אתה ה' לבדך על כל מעשיך בהר ציון".

יש לציין כי אין עדויות חד-משמעיות שמדובר במזמור שנכתב לכתחילה להיאמר בראש השנה, כפי שאין הדבר באוסף המזמורים הקודמים (מזמור צה ואילך).

עובדה מעניינת נוספת ניתן להסיק מעיצוב הלשון הפיגורטיבית של המזמור. ייתכן שמדובר במזמור שיועד להיאמר בחצר המקדש, נוכח ארון הברית אשר הכרובים עומדים עליו. המפללים עונים שלוש פעמים "קדוש" ומשתחוים פעמיים: פעם ראשונה בעמדם בחצר במקדש, ופעם שנייה בצאתם מן המקדש, בעמדם נוכח הר הבית.

מבחינה לשונית יש מאפיינים מעניינים למזמור אשר מתכתבים עם תוכנו, המדגיש את קדושת ה':

א. ניתן לראות במבנה הלשוני של המזמור ריבוי בולט בכינויי הגוף לחיזוק ההטעמה: "ורם הוא על כל העמים", "קדוש הוא" (פעמיים), "והוא יענש", "אתה כוננת", "אתה עשית", "אתה עניתם". כן, הכינוי "ה' אלוהינו" מוזכר במזמור ארבע פעמים.

ב. כל חלק משלושת חלקי המזמור פותח לדבר על ה' בלשון נסתר ועובר לדיבור בלשון נוכח.

מבחינה תוכנית, שלושת החלקים ערוכים בהדרגה מן הכולל אל המצומצם: בחלק הראשון מדובר על כל העמים; בחלק השני – על בני ישראל (יעקב); בחלק השלישי – על בחירים, כמשה, אהרון ושמאל.

מזמור זה מקביל למזמור צז. ההקבלות רבות, אך הבולטות ביניהן ניכרות בייחוד בתחילת המזמור ובסיומו: "ה' מלך" – "ה' מלך", "והודו לזכר קדשו" – "והודו לזכר קדשו". במזמור צז נאמר, "ה' מלך תגל הארץ", ובמזמור צט – "ה' מלך ירגזו עמים". אין זאת סתירה, שהרי גם במזמור צז נאמר: "ראתה ותחל הארץ", ואף על פי כן יש בשינוי כדי להעמידנו על הייחודיות שבכל מזמור: מזמור צז מדגיש את השמחה במלכות ה', ואת הקדושה הוא מזכיר ברמז בלבד, "והודו לזכר קדשו", ואילו מזמורנו נאמר במעמד מלא אימה שבקדושה, מעמד של תפילה ושל השתחויה נוכח הארון והכרובים אשר עליו. משום כך אין מוזכרת בו שמחה; המוקד הוא הקדושה.

כאמור, המזמור מופיע כחלק מתפילת "קבלת שבת". פנים רבות לשבת, טעמים רבים לה, והיא נושאת מגוון של משמעויות ושל רעיונות. סמלי השבת ומצוותיה מגלמים את יסודות האמונה בבורא עולם, יוצר העם ונותן התורה. עם סיום מלאכת שמים וארץ באה שבת לעולם והיא גולת הכותרת של הבריאה. ארבע סגולות לשבת: הכילוי, השביתה, הברכה והקדושה. כאשר הושגה תכלית הבריאה ראה ה' את בריאתו כי טובה היא:

ויכלו השמים והארץ וכל צבאם. ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה. ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות (בראשית ב, א–ג).

ה' בירך את היום השביעי בכך שקידש אותו ורוממו משאר הימים. כל יום מימי הבריאה מצוין בעשייה המיוחדת לו; בכל יום נוסף דבר מה לבריאה. ביום השביעי אמנם לא נברא דבר פיזי, אך בכל זאת נתחדש חידוש: ביום זה כלו כל המעשים והבריאה הגיעה לשלמותה. השבת אפוא מסמלת את שלמות הבריאה ואת הקדושה. משום כך, בערב שבת קודש ראוי שמזמור העוסק בקדושת ה' יהיה חלק מההכנה הנפשית לקראת כניסתנו אל יום השבת.

(המאמר מבוסס על ספר "דעת מקרא").

ד"ר יעל שגב

מרצה במסלול לגיל הרך ובמסלול יסודי
ובהתמחות לספרות

חשיבות עבודת המידות

בני האדם הם טובים, נחמדים, בעלי כוונות טובות, וזה מספיק. אנחנו כבר בשמים, בתכלית, אזי למה צריך להוסיף מצוות?

מעבר לכך, קריאה זו שמה גם ללעג ולקלס את כל המאמצים של האנשים העובדים קשה בקודש, ולכן לדעת משה זו רשעות, "וידבר אל העדה לאמור, סורו נא מן אוהלי האנשים הרשעים האלה" (במדבר, טז, כו). למה זו רשעות? הרב קוק כותב (ישראל ותחייתו, פסוק טו), שבכל פעם שמישהו אומר שאין צורך לעבוד קשה כל כך, מאחורי הקלעים מסתתרת שם רשעה שלפעמים מתחפשת בבגדים יפים. אך יש שם התעלמות מהעובדה שלאדם יש הרבה מה לעשות, הוא בעל חולשות, חסרונות ויזרים, ובכל פעם שמטיחים את זה – זו רשעות.

עולם הערכים, עולם הקודש, עולמה של תורה, בא לבנות קרקע בטוחה תחת רגלינו, וזאת על ידי הרבה עמל. המזלזל בעמל זה סופו שקרקע זו תהיה לו למוקש. לכן הם גם נענשים בכך שהקרקע נשמטת תחת רגליהם.

לדורות, קרח מלמד אותנו שעלינו להעריך את מה ש"מאחורי הקלעים" של אותם אנשי תורה גדולים, את המאמץ ואת העמל הגדול שעשו כדי להתקרב אל הקודש, עבודה על מידות, על יראת שמים.

אין להסתכל על הדברים באופן שטחי וחיצוני, "סך הכול כולנו בסדר" – אנחנו אנשים די טובים ודי דומים. ה"סך הכול" הזה יכול להביא לקריסתו של עולם הערכים והעמל. כאשר הקרקע אינה בטוחה אין אפשרות להיכנס לארץ ישראל, ארץ הדורשת הרבה עמל והליכה רוחנית; ארץ הנושאת כל צעד ושעל של אבותינו, כל עמל ויזע שלהם, על תיקון מידותיהם ועל ההליכה והדרך אל הקודש. שנוכה להלך בארץ החיים עד לבוא משיח צדקנו במהרה בימינו.

(מתוך שיעורו של הרב אליעזר קשתאל שליט"א, ישיבת בני דוד, עלי תשע"ד).

לאה אבנעים

סטודנטית בהתמחויות לספרות ולהיסטוריה

"ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי" (במדבר טז, א). לקחת, אומר רש"י, להיות נחלק מתוך העדה. חז"ל מוסיפים למחלוקת של קרח עומק. פרשת ציצית נסמכה לפרשת קרח. קרח הלביש את כל חבריו בטליתות שכולן תכלת, ושאלו את משה: טלית שכולה תכלת האם צריכה שיהיה פתיל תכלת עליה? אומר קרח: אנחנו שמים פתיל תכלת בציצית כדי להזכיר לעצמנו שיש שמים, שיש תכלית, שיש דבר עליו ונשגב. לשם כך צריך את כל המצוות כולן – לזכור ולעשותן, ולהתרומם אל אותה התכלת, אל אותו כיסא כבוד.

קרח מתרעם על כך וטוען שמתגלה כאן חוסר אמון בסיסי בעם ישראל. הוא כועס על כך שמה חושב שעם ישראל ירוד ונמוך כל כך עד שהוא זקוק למצוות רבות כדי שיזכור שיש תכלת, שיש משהו נשגב בשמים. האם לשם כך יש צורך בסדרים רבים כל כך? בהלכות? באיסורים? בדינים? מדוע צריך עבודה רבה כל כך? קרח ועדתו טוענים כי כל העדה – כולם קדושים, כולם לובשים בגדי תכלת, היינו כולם מחוברים לתכלית, לרעיון, לשמים. אנשים טובים. עם ישראל הוא עם של אנשים חיוביים, שמימיים, כולם קדושים. אין צורך בכל מסכת העבודה העניקית הזאת; אין צורך בריבוי הפרטים, הדינים והעבודות.

עוד מוסיף קרח בתרעומת על משה: אתה אומר שלא כל אחד יכול לבוא לבית המקדש, רק אהרון והכוהנים יכולים להיכנס אל הקודש, "הזר הקרב יומת". מדוע אנחנו זרים? למה אין אנו יכולים להתקרב אל הקודש? הרי אנחנו אנשים טובים, עם כוונות טובות. למה אתה קורא לנו זרים? הקודש הוא מקום רחב וגדול וכולם יכולים להיכנס אליו, כולם שייכים לו.

הרב קוק זצ"ל כותב ב"אורות" שקריאה זו של קרח – כל העדה כולם קדושים, כולנו תכלת, כולנו בשמים – משמעותה בעצם שאין צורך בעבודה רבה כל כך. הדרך לקודש אינה תלויה בעמל, בעבודה האישית – היא פשוטה מאוד.

שנת שמיטה

קיום שמיטה על ידי חקלאים במדינת ישראל

שאלה שנשאלה בקיבוץ סעד לקראת שנת השמיטה: לאחר שהחלטנו למכור חלקות מסוימות בהיתר מכירה כדי שנוכל לזרוע בהם בשנת השמיטה, האם עדיין קיימות מגבלות והלכות לרגל שנת השמיטה או שניתן לעבוד בקרקע כמו בכל שנה רגילה?

תשובת רב הקיבוץ, הרב ארי סט: הרב קוק ואחרים הורו גם לאחר היתר המכירה להקפיד ולבצע את המלאכות האסורות מדאורייתא (זריעה, זמירה, קצירה ובצירה) על ידי גוי. את כל שאר העבודות אפשר לבצע כרגיל כמו בכל שנה. במשקים שכל עבודתם מבוססת על חקלאות עברית, יש שהתירו לבצע מלאכות דאורייתא על ידי יהודי בגרמא בלבד. לקראת השמיטה בתשע"ה פיתחו אנשי מכון צומת קופסאות פיקוד מיוחדות המאפשרות לזרוע בגרמא. פיתוח זה הוא חדשני ומיוחד לשמיטה זו, כיוון שהעולם החקלאי התפתח מאוד ופתרונות שהיו רלוונטיים בשמיטות הקודמות (פתרונות מכניים) כבר אינם רלוונטיים כיום (הכול ממוחשב). גם בסעד נשתמש בפתרונות אלו בשנת השמיטה.

מהו "היתר מכירה"?

היתר המכירה בא להתיר ולאפשר לחקלאי היהודי לעבד את שדהו בארץ בשנת השבע לאחר שזו נמכרת לגוי לפני תחילת שנת השמיטה. האדמה נמכרת לגוי לפני ראש השנה של שנת השבע ואז הקרקע נחשבת לאדמת נכרי ומותר לעבד אותה בשמיטה במגבלות מסוימות. לאחר השמיטה האדמה חוזרת לבעליה היהודיים. מכירת הקרקעות לגוי נעשית במרוכז על ידי הרבנות הראשית לישראל. היישוב או החקלאי מעביר לרבנות כתב הרשאה, המרשה ומסמך את הרבנים למכור את הקרקע לגוי.

ביסודו של היתר המכירה עומדים שני עקרונות בסיסיים: האחד, לדעת רוב הפוסקים מצוות השמיטה בימינו היא מדרבנן ולא מדאורייתא; השני, יבולי שנת השבע משדהו של גוי מותרים בשביעית. על שני יסודות אלו ביססו הרב קוק וחכמים נוספים את היתר המכירה.

מתוך אתר דעת: <http://daat.ac.il/daat/shmita/hashmita/15-hashmita.htm>